

Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2010

Peter Sjolte Ranke & Ingar Jostein Øien

Norsk Ornitologisk Forening

NOF RAPPORTSERIE

RAPPORT NR. 2-2011

Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2010

Peter Sjolte Ranke & Ingar Jostein Øien

© Norsk Ornitologisk Forening
e-post: peter@birdlife.no

Publikasjon: Digitalt dokument (PDF)

Forsidebilde: Espen Lie Dahl

Layout: Peter Sjolte Ranke

Redaktør: Ingar Jostein Øien

Anbefalt referanse: Ranke, P. S. & Øien, I. J. 2011. Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2010. Norsk Ornitologisk Forening Rapport 2-2011. 12 s.

ISSN: 0805-4932

ISBN: 978-82-78-52104-5

INNHOOLD

1. INNLEDNING	3
2. STUDIEOMRÅDE OG METODE	4
2.1 KARTLEGGINGEN	4
2.2 PRIORITERTE OVERVÅKINGSOMRÅDER	4
2.3 FYLKESKOORDINATORER.....	4
2.4 ØKONOMI	4
3. RESULTATER	5
3.1 KARTLEGGINGEN	5
3.2 HABITATVALG.....	6
3.2.1 <i>Habitattyper</i>	6
3.2.2 <i>Vegetasjonslengde</i>	6
3.1 GEOGRAFISK FORDELING AV SYNGENDE ÅKERRIKSER I 2010.....	7
3.2 GEOGRAFISK FORDELING AV ÅKERRIKSER 2009 OG 2010.....	8
4. DISKUSJON.....	9
4.1 KARTLEGGINGEN	9
4.2 HABITATVALG.....	9
4.3 FORSLAG TIL TILTAK	9
5. DELTAKERE.....	10
6. REFERANSER.....	11

1. INNLEDNING

Åkerriksa står oppført i Annex 1 på Bonn-konvensjonens liste over globalt truede fuglearter (CMS, 2010) og åkerriksa har gjennom de siste hundre årene gått fra å være en vanlig hekkefugl i lavlandet (Haftorn, 1971) til å oppleve kraftig bestandsreduksjon i flere land (Isaksen, 2006). I den siste rødlisten ble åkerriksa klassifisert som kritisk truet (Kålås *mfl.*, 2010), hvilket nok en gang peker på viktigheten av fokus på denne arten. Nedgangen er tett knyttet til landbrukspraksis, særlig i forbindelse med slått og tidspunkt på denne høstingen. Landbrukstrykket i åkerriksas kjernehabitat har resultert i en markant nedsatt ungeproduksjon (Vickery *mfl.*, 2001; O'Brien *mfl.*, 2006). Åkerriksa er betydelig avhengig av denne ungeproduksjonen grunnet liten overlevelse blant voksne individer. Dette er en faktor som har spilt stor rolle for åkerriksepopulasjonen som på grunn av endret landbrukspraksis, grunnet maskinell utvikling, har opplevd denne sterke populasjonsnedgangen (Green, 1999).

Den norske bestanden varierer sterkt i antall fra sesong til sesong og trekkværet i hovedtrekktiden innvirker nok sterkt på forekomsten her til lands, særlig ettersom vi befinner oss i kantsonen av den totale populasjonen. De tre beste sesongene, 2002, 2003 og 2009, danner to markante topper i bestandsutviklingen, med henholdsvis 216, 231 og 198 syngende individer. Den mest beskjedne sesongen 1996, med fattige 29 syngende åkerrikser, danner derimot den mest markante bunnotering gjennom tidene, rett etter prosjektets oppstart og bestandsminimum. Det har blitt registrert omlag 100 syngende åkerrikser årlig i gjennomsnitt gjennom prosjektperioden.

Dette er den andre komplette sesongen for NOFs landsdekkende kartleggingsprosjekt i regi av Fylkesmannen i Nordland. Helt siden 1995 har NOF registrert åkerrikser og jobbet med tiltak for å verne om åkerriksa. Isaksen *mfl.* (2006) utarbeidet en gjennomgang av status for åkerriksa i Norge, som dannet grunnlaget for en handlingsplan for åkerrikse utformet av Direktoratet for naturforvaltning (2008). Ansvar for å følge opp denne ble delegert til Fylkesmannen i Rogaland og som et ledd i oppfølgingen har NOF blitt engasjert til å bistå med den årlige landsdekkende kartleggingen, samt overvåking i noen prioriterte områder.

Allerede i 1994 satt BirdLife International fokus på åkerriksas globale situasjon og det ble etter kort tid utarbeidet en europeisk handlingsplan (Crockford *mfl.*, 1996). Så tidlig som i 1995 kom også Norge i gang med "Prosjekt åkerrikse" (Folvik & Øien, 1995), som over et tiår senere endte med en nasjonal handlingsplan.

Bestandsestimater for denne arten er meget utfordrende grunnet to hovedmomenter. Det ene er at åkerriksehannen synger meget sporadisk fra da det har ankommet en hunn i territoriet (Tyler & Green, 1996). Det er fra det tidspunktet vanskelig å si om åkerriksehannen har fløyet videre, eller om den har slått seg til ro med en make i territoriet. At åkerrikser blir stille fra det dannes et par, gjør at det kan forekomme et underestimat av populasjonen ettersom mange individer kan bli oversett. Det andre momentet er at åkerriksene er i stand til å flytte seg over lange distanser. Slike forflytninger ble påvist for den norske bestanden i forbindelse med åkerriksestudier ved Universitetet i Ås (Mikkelsen pers. medd.), og kan medføre et overestimat av antall syngende åkerriksehanner. Det siste er mer urovekkende for populasjonen ettersom det faktisk kan være enda færre åkerrikser syngende her i landet enn tidligere antatt.

2. STUDIEOMRÅDE OG METODE

2.1 Kartleggingen

Norsk Ornitologisk Forening har også denne sesongen vært engasjert av Fylkesmannen i Rogaland for å lede denne landsdekkende kartleggingen av åkerrikser i Norge. Kartleggingen har som mål å dekke hele landet, men det har naturlig nok vært mest intensiv innsats i utbredelsesområdet til åkerrikse og da spesielt noen kjerneområder der det tradisjonelt sett er et relativt stort antall syngende åkerrikser (se, 2.2 *Prioriterte overvåkingsområder*). Kartleggingsprosjektet benytter utelukkende rapporteringssystemet *Artsobservasjoner* (Artsobservasjoner, 2011) for rapportering og det er dette verktøyet som blir brukt helt fra funnet legges inn, kvalitetssikres og, ved sesongens slutt, antallet åkerrikser oppsummeres. Den forbedrede kartmodulen i *Artsobservasjoner* har fungert bra og har gjort det mulig å stedfeste sangposter med økt nøyaktighet. Det har kommet signaler om en oppgradert versjon av *Artsobservasjoner* (*Artsobservasjoner 2.0*) i løpet av 2011. Oppgradering av rapporteringssystemet vil sannsynligvis kun føre med seg positive endringer for selve kartleggingen av åkerrikser.

Åkerriksefunn har nesten utelukkende blitt registrert direkte i rapporteringssystemet *Artsobservasjoner* (Artsobservasjoner, 2011), men noen helt få har blitt lagt inn i basen av NOF sentralt etter tips fra publikum. Rapportering videre til de ulike miljøvernavdelingene hos *Fylkesmannen* i de respektive fylker har fungert tilfredstillende. Ved registrering av habitat blir det automatisk generert og sendt en epost med detaljert informasjon om funnet, slik at videre tiltak kan iverksettes. I mange fylker har også *Artsobservasjoner* blitt benyttet direkte hos Fylkesmannen, der man ved miljøvernavdelingen har kunnet hente ut informasjon om åkerrikser fra sitt fylke.

2.2 Prioriterte overvåkingsområder

Det ble i 2009 avsatt tre prioriterte overvåkingsområder i fylkene Oslo og Akershus, Rogaland og Hedmark. I disse prioriterte områdene har dekningsgraden for registrering av åkerrikse vært svært høy da områdene har blitt dekket systematisk med lytting 2 ganger i løpet av sesongen. Det gis økonomisk kompensasjon for denne intensiverte lyttingen, men dessverre gjenspeiler ikke alltid kompensasjonen det faktiske arbeidet, da dette er meget stort arbeid på et relativt begrenset budsjett.

2.3 Fylkeskoordinatorer

Det har fra NOF sentralt blitt engasjert en rekke fylkeskontakter (se Tabell 2) som har hatt ansvaret for hvert sitt respektive fylke. Fylkeskontaktene har i 3 hovedsatsingsfylker ledet overvåkingsarbeidet, og i hvert sitt fylke hatt ansvaret for validering og kvalitetssikring av innkomne funn. En annen oppgave har vært å foreta en habitatregistrering ved de ulike habitatene åkerriksene krekser fra.

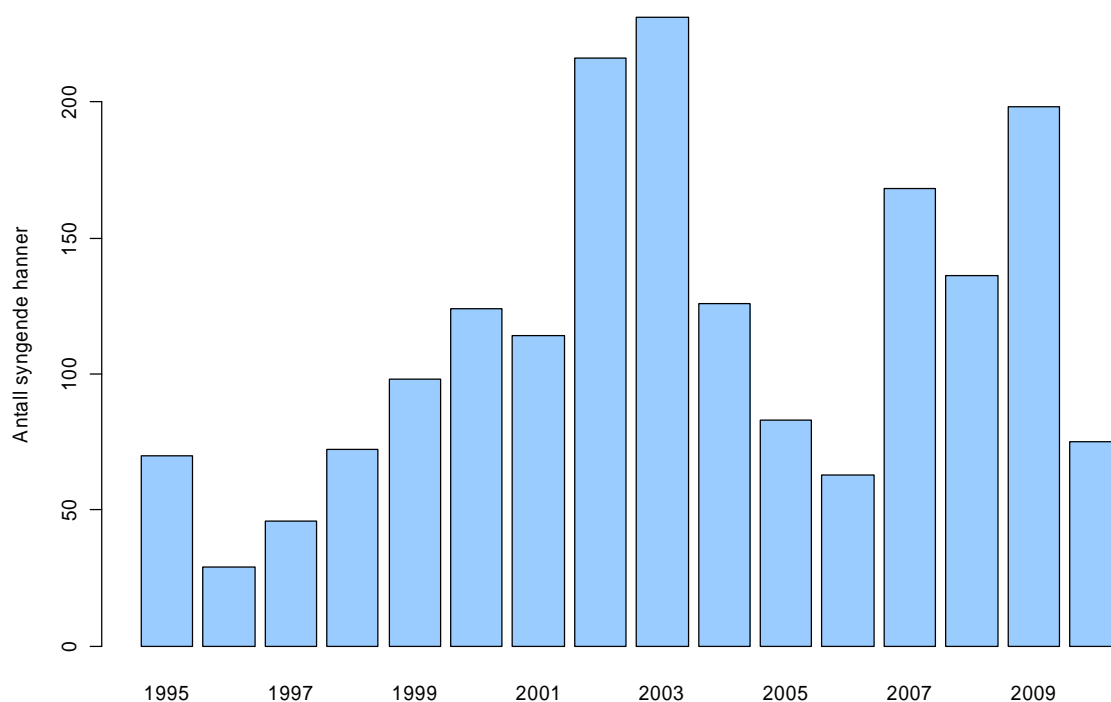
2.4 Økonomi

NOFs fylkeskontakter er ikke lønnet og NOFs organisering er helt avhengig av et stort antall personer som legger ned mye frivillig arbeid gjennom sesongen. Det har imidlertid blitt utbetalt kjøregodtgjørelse til personer som må kjøre lengre distanser for å sjekke opp åkerriksefunn. Det gis, som nevnt over, også godtgjørelse til personer som deltar med kartlegging i de prioriterte overvåkingsområdene.

3. RESULTATER

3.1 Kartleggingen

Totalt syngende åkerrikser i Norge under prosjektperioden (1995-2010) er presentert i søylediagrammet under (Fig. 1). Det ble til sammen registrert 85 åkerrikser i Norge i 2010 og det tilsvarer omlag kun 40% av forekomsten i forrige sesong, altså en nedgang på rundt 60% i forhold til fjorårssesongen. Forekomsten i 2010 er gjengitt fylkesvis i tabellen under (Tabell 1, Fig. 3). Det er den 6. svakeste sesongen når det gjelder syngende åkerrikser siden prosjektstarten i 1995, da bestanden antas å ha vært på et minimum. Sammenliknet med forrige sesong, som var den 3. sterkeste gjennom prosjektperioden, understreker det variasjonen i antall syngende åkerrikser fra år til år. Dette kommer tydelig frem fra årstotalene i søylediagrammet (Fig. 1). Observasjoner av syngende åkerrikser kommer i hovedsak fra NOFs prioriterte overvåkingsområder og fra områder med fylkeskontakter. Alle fylker bortsett fra Sogn og Fjordane opplevde denne sesongen et svakere år sammenliknet med fjoråret, som viser at det er samme trend for hele landet. Ytterligere noen individer kan komme i tillegg til denne sesongs totaler i etterkant, ettersom enkelte data kommer inn i artsobservasjoner lenge etter rapportfristene, men slike supplement i etterkant endrer sjeldent totalene nevneverdig. Figuren baserer seg på data innsamlet gjennom NOFs åkerrikseprosjekt og for de aller siste årene er data hentet direkte fra rapporteringssystemet <http://www.artsobservasjoner.no/> (Artsobservasjoner, 2011). Noen statistiske analyser er gjennomført, samtlige i statistikkprogrammet R (R Development Core Team, 2008).

Figur 1. Årstotaler for syngende åkerrikser i Norge under prosjektperioden 1995-2010.

Tabell 1. Fylkesvis fremstilling av resultater fra NOFs landsdekkende kartlegging av åkerrikse i 2010 (Artsobservasjoner, 2011).

Fylke	Rastende	Syngende	Totalt
Akershus	2	23	25
Hedmark	1	7	8
Hordaland		6	6
Møre og Romsdal	2	5	7
Nordland		1	1
Nord-Trøndelag		3	3
Oppland		3	3
Rogaland	3	18	21
Sogn og Fjordane	1	3	4
Telemark	1		1
Vest-Agder		1	1
Vestfold		1	1
Østfold		4	4
Totalt	10	75	85

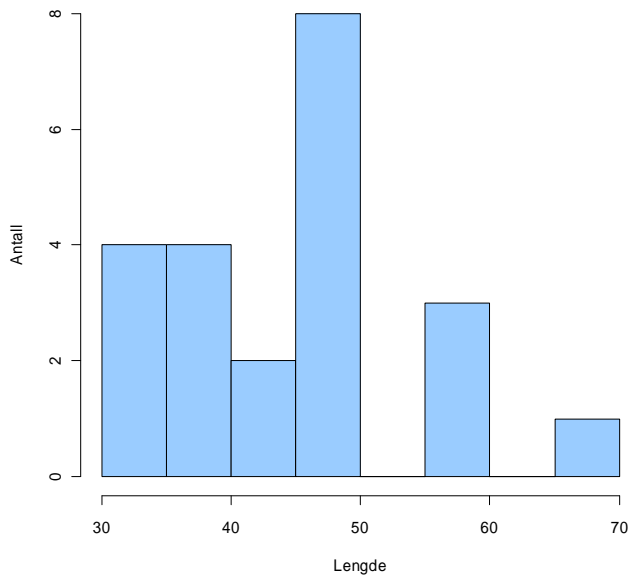
3.2 Habitatvalg

3.2.1 Habitattyper

Det ble også i år registrert habitattypen på omlag halvparten av lokalitetene med syngende åkerrikser. Grunnet en laber sesong for åkerriksa som har medført en liten utvalgstørrelse er det dessverre følgelig liten statistisk styrke i testene knyttet til habitatregistreringen denne sesongen. Flere av testene er derfor utelatt i årets rapport. Årets habitatregistrering har i hovedsak blitt innsamlet i de prioriterte overvåkingsområdene og føyer seg i stor grad inn under bildet fra fjorårssesongen (Holtskog, 2010; Ranke & Øien, 2010). Det kan nevnes fra årets registreringer at åkerrikser syngende i raigrass utelukkende ble registrert på Sørvestlandet og at åkerrikser syngende i kornåker i størst grad er registrert på Østlandet. Slåtteeng synes fortsatt å være en preferanse uansett landsdel.

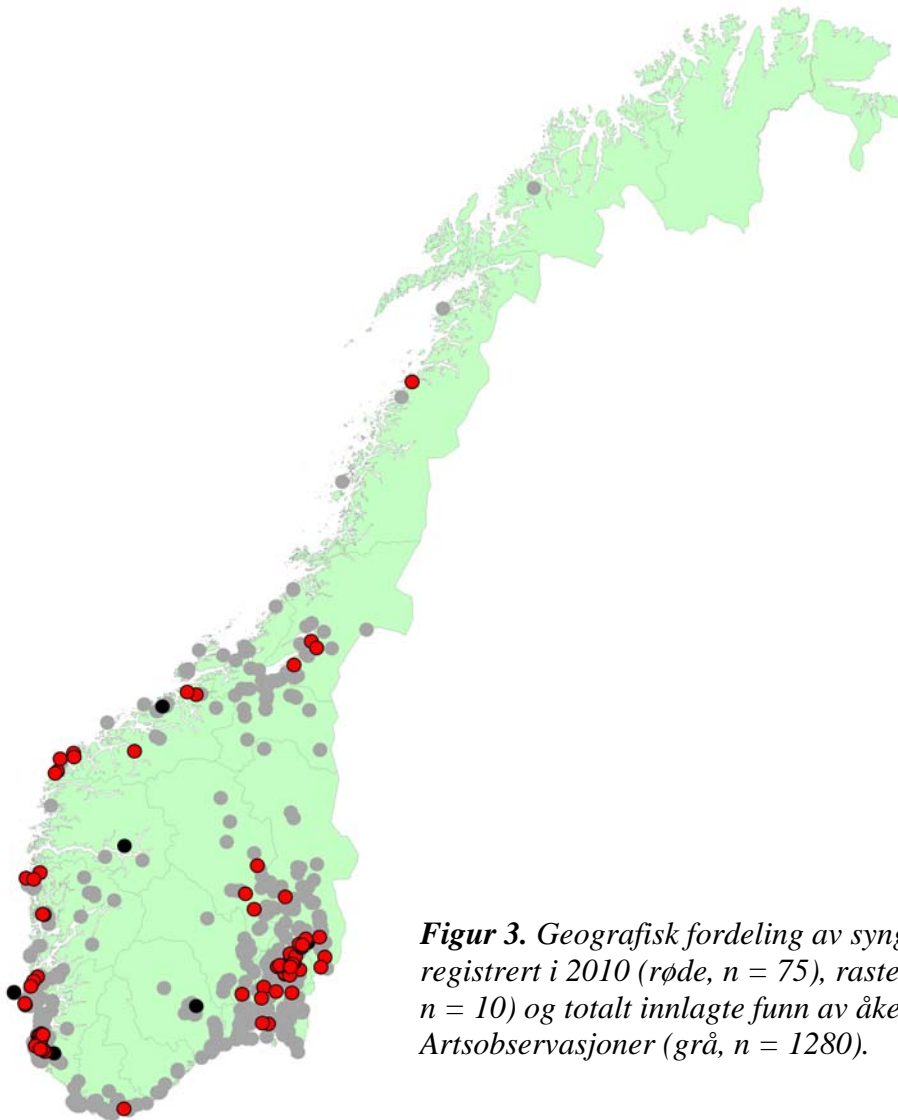
3.2.2 Vegetasjonslengde

Når det gjelder årets data registrert på vegetasjonslengde, er disse noe forskjellig fra forrige sesong. Det kommer klarere frem av årets data at åkerriksene tradisjonelt sett foretrekker middels høy vegetasjon (Wettstein *mfl.*, 2001; Berg & Gustafson, 2007). Av de totalt 32 undersøkte habitatene ble det registrert vegetasjonslengde ved 22 av lokalitetene. I figuren under (Fig. 2) er fordelingen for de ulike lengdene fremstilt i et histogram.

Figur 2. Histogram over vegetasjonslengde på de ulike åkerrikselokalitetene ($n=22$).

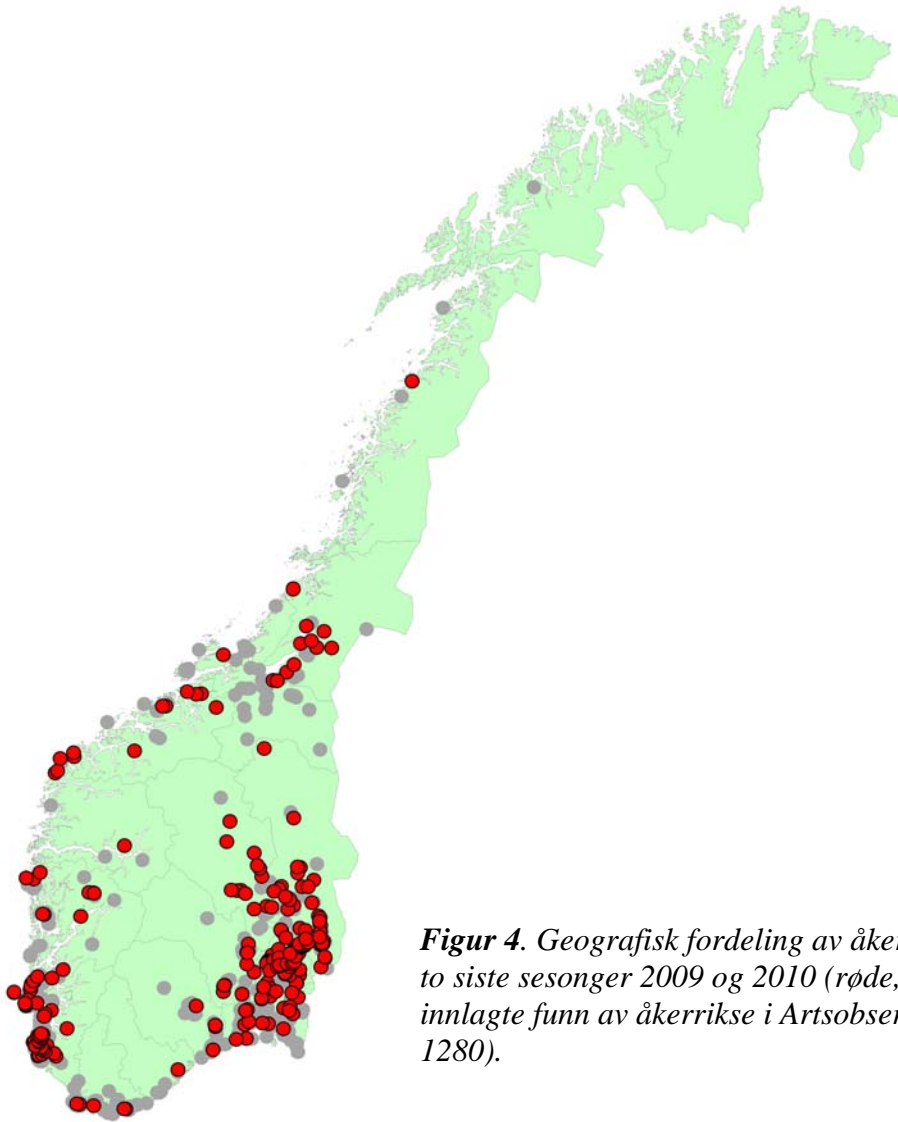
3.1 Geografisk fordeling av syngende åkerrikser i 2010

Figur 3. Geografisk fordeling av syngende åkerrikser registrert i 2010 (røde, $n = 75$), rastende i 2010 (svarte, $n = 10$) og totalt innlagte funn av åkerrikse i Artsobservasjoner (grå, $n = 1280$).

3.2 Geografisk fordeling av åkerrikser 2009 og 2010

Figur 4. Geografisk fordeling av åkerrikser registrert de to siste sesonger 2009 og 2010 (røde, $n = 293$) og totalt innlagte funn av åkerrikse i Artsobservasjoner (grå, $n = 1280$).

4. DISKUSJON

4.1 Kartleggingen

Det har vært nok en sesong med vellykket nasjonal kartlegging i hele landet og ekstensiv kartlegging i de prioriterte overvåkingsområdene. Det har vært god dekning i de prioriterte områdene både på Sørvest- og Østlandet, så dessverre har nok den kalde forsommeren lagt en demper på innsig av åkerrikser her til lands. Aktiviteten i hele landet har vært som tidligere sesonger, og det er i tillegg økt aktivitet i kjerneområdene. Aktivitetsnivået kan ikke forklare den magre åkerrikse-sesongen og et ugunstig trekkvær er derfor en mer trolig forklaring.

Den ekstensive kartleggingen i de prioriterte områdene vil, i tillegg til det nasjonale kartleggingsarbeidet, bli prioritert fremover i de kommende sesongene. En slik konsentrert kartlegging i kjerneområdene vil både kunne resultere i flere oppdagede rikser, men kartlegging av åkerrikser med omtrent samme feltaktivitet vil også kunne si mer om den faktiske forekomsten enn ved tilfeldig registrering. I tillegg vil det være verdifullt å følge opp, samt organisere, kartleggingen i hele landet.

4.2 Habitatvalg

Det ble kun gjort noen få habitatregistreringer denne sesongen grunnet liten forekomst av syngende åkerrikser. Habitatregistreringene som ble gjort er i tråd med hva vi kan forvente i forhold til eksisterende litteratur om habitatvalg. De fleste riksene sang fra habitat med middels høy vegetasjon og kan sees i sammenheng med at åkerrikse foretrekker et intermediært slåttetrykk (Berg & Gustafson, 2007). Dessuten viser habitatregistreringene som forventet at åkerrikse slår seg ned i habitat med raigrass i større grad på Sørvestlandet. Dette henger nok naturlig sammen med at raigrass er en vanlig jordbruksvekst i disse områdene av landet og at når åkerrikse ankommer har denne allerede nådd en foretrukket veksthøyde. Habitatregistreringene viser i tillegg at åkerrikser syngende i kornåker oftere forekommer på Østlandet. Dette har nok sammenheng med tilgjengelighet på prefererte habitater samtidig med at åkerriksene kommer til denne landsdelen noe senere (Holtskog, 2010).

4.3 Forslag til tiltak

I likhet med forrige rapport, foreslår NOF at det settes av områder med radius på ca. 100 meter (dvs ca. 31,5 mål) rundt sangposten i potensielle hekkehabitater. Dette skal være i tråd med tidligere studier av reirplass i forhold til sangpost gjort bl.a. i Storbritannia (Stowe & Green, 1997; Schäffer, 1999). Dessuten er langsiktig sikring av areal med åkerriksehabitat et meget gunstig tiltak. Det blir spennende å følge utviklingen av slike allerede avsatte områder fremover og hvordan de vil fungere som refugier for bl.a. åkerrikse.

5. DELTAKERE

Tabell 2. NOFs fylkeskontakter (hovedkontakt med store bokstaver i fylkesforkortelse) for den landsdekkende kartleggingen av åkerriks i 2010.

Fylke	Koordinator	E-post	Mobiltlf.	Fasttlf.
NO	John Stenersen	jostener@online.no	91807127	
NT	Per Inge Værnesbranden	pivarnes@msn.com	45619219	74825538
ST	Andreas Winnem	andreas.winnem@gmail.com	97042313	
st	Thomas Kvalnes	thomas.kvalnes@bio.ntnu.no	99261097	
MR	Eirik Grønningsæter	fieldbiologist@gmail.com	95257710	
mr	Espen Lie Dahl	espenlie.dahl@nina.no	95210076	
HE	Jon Bekken	jbekken@c2i.net	47284488	
he	Jonas Langbråten	jonas.langbraten@gmail.com	41288029	
OP	Jon Opheim	jon.opheim@statskog.no	90503706	61274305
op	Even Dehli	evendehli@yahoo.no	97509911	61328692
SF	Stein Inge Refvik	stein.refvik@c2i.net	91579332	57856714
HO	Arild Breistøl	arild@uib.no	93031521	
ho	Michael Fredriksen	mf@vkmarin.no	90523567	
RO	Egil Ween	egil@matcompaniet.no	90023461	
ro	Asbjørn Folvik	asfolvik@broadpark.no		51623052
VA	Kåre Olsen	kaa-olol@online.no		38397205
va	Klaus Maløya Torland	klaustorland@yahoo.no	95035906	
AA	Jan Helge Kjøstvedt	jankjostvedt@hotmail.com	97476109	37274951
TE	Øivind W Johannessen	owjohan@online.no	95055159	
te	Rune Solvang	rune.solvang@asplanviak.no	90783255	
VF	Frode Omland	frodeomland@hotmail.com	91525043	33474131
BU	Steinar Stueflotten	steinarstue@c2i.net	91334123	32883684
bu	Torgrim Breiehagen	tbreieha@online.no	41450455	32075923
OA	Knut Eie	knut.eie@hotmail.com	90159963	67803976
ØF	Stein Bukholm	steinbukholm@gmail.com	91335230	69197940
øf	Morten Hage	triturus@online.no	90096964	

6. REFERANSER

- Artsobservasjoner. 2011. <http://www.artsobservasjoner.no>.
- Berg, A. & Gustafson, T. 2007. Meadow management and occurrence of corncrake *Crex crex*. *Agriculture Ecosystems & Environment* **120**: 139-144.
- CMS. 2010. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals <http://www.cms.int>.
- Crockford, N. J., Green, R. E., Rocamora, G., Schäffer, N., Stowe, T. J. & Williams, G. 1996. Action plan for the Corncrake (*Crex crex*) in Europe. S. 205-244. *Globally threatened birds in Europe, Action plans*. 417.
- Direktoratet for naturforvaltning 2008. Handlingsplan for åkerrikse *Crex crex*. *DN Rapport* 2008-3.
- Folvik, A. & Øien, I. J. 1995. Åkerrikxa i Norge 1995: Bestandsstatus og tiltaksplan. *NOF rapport 2-1995*.
- Green, R. E. 1999. Survival and dispersal of male Corncrakes *Crex crex* in a threatened population. *Bird Study* **46**: 218-229.
- Haftorn, S. (red.). 1971. *Norges fugler*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Holtskog, T. 2010. Habitatvalg og bestandsanalyse av åkerrikxa i Norge. *Masteroppgave i natur, helse og miljøvern*. Høgskolen i Telemark, avd. Bø.
- Isaksen, K. 2006. Åkerrikse i Norge: Kunnskapsstatus og forslag til nasjonal handlingsplan. *NOF rapport 1-2006*.
- Kålås, J. A., Viken, Å., Henriksen, S. & Skjelseth, S. (red.). 2010. *Norsk rødliste for arter 2010*. Artsdatabanken, Trondheim.
- O'Brien, M., Green, R. E. & Wilson, J. 2006. Partial recovery of the population of Corncrakes *Crex crex* in Britain, 1993-2004. *Bird Study* **53**: 213-224.
- R Development Core Team. 2008. R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, URL <http://www.R-project.org>.
- Ranke, P. S. & Øien, I. J. 2010. Kartlegging og overvåking av åkerrikse i 2009. *NOF Rapport* 2-2010. Norsk Ornitologisk Forening, Trondheim. 12 sider.
- Schäffer, N. 1999. Habitatwahl und Partnerschaftssystem von Tüpfelralle *Porzana porzana* und Wachtelkönig *Crex crex*. *Ökologie der Vögel* **21**: 1-267.
- Stowe, T. J. & Green, R. E. 1997. Response of Corncrake *Crex crex* populations in Britain to conservation action. *Vogelwelt* **118**: 161-168.
- Tyler, G. A. & Green, R. E. 1996. The incidence of nocturnal song by male Corncrakes *Crex crex* is reduced during pairing. *Bird Study* **43**: 214-219.

- Vickery, J. A., Tallowin, J. R., Feber, R. E., Asteraki, E. J., Atkinson, P. W., Fuller, R. J. & Brown, V. K. 2001. The management of lowland neutral grasslands in Britain: effects of agricultural practices on birds and their food resources. *Journal of Applied Ecology* **38**: 647-664.
- Wettstein, W., Szép, T. & Kéry, M. 2001. Habitat selection of Corncrakes *Crex crex* in Szatmár-Bereg (Hungary) and implications for further monitoring. *Ornis Hungarica* **11**: 9-18.